

Handboek voor beheerders
Europese natuurdoelstellingen op het terrein

Handboek voor beheerders

*Europese natuurdoelstellingen
op het terrein*

Deel II: Soorten

JAN VAN UYTVANCK & VALÉRIE GOETHALS

AUTEURS

Jan Van Uytvanck & Valérie Goethals (redactie), Dries Adriaens, Peter Adriaens, Anny Anselin, Bart Christiaens, Geert De Blust, Daniël De Charleroy, Geert De Knijf, Kris Decler, Luc Denys, Koen Devos, Remar Erens, Ralf Gyselings, Ilf Jacobs, Guy Laurijssens, Gerald Louette, Dirk Maes, Jo Packet, Geert Spanoghe, Arno Thomaes, Koen Van Den Berge, Tom Van den Neucker, Ben Van der Wijden, Kris Vandekerkhove, Edward Vercruyse, Glenn Vermeersch, Inne Vught.

Alle auteurs, behalve Ben Van der Wijden en Ilf Jacobs, zijn verbonden met het

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Kliniekstraat 25
1070 Brussel
info@inbo.be

OPDRACHTGEVER

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Agentschap voor Natuur en Bos

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jurgen Tack
Administrateur-Generaal van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

D/2014/45/118 – ISBN 978 94 014 1677 1 – NUR 944

VORMGEVING BINNENWERK EN OMSLAGONTWERP: Jurgen Leemans

© De auteurs & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014.
Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv

Alle rechten voorbehouden.
Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en/of
openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

UITGEVERIJ LANNOOCAMPUS
ERASME RUELENSVEST 179 BUS 101
B-3001 LEUVEN
WWW.LANNOOCAMPUS.COM

Inhoud

I. INLEIDING 9

Beleidskader: Natura 2000	10
Soortenbeleid en -beheer	11
Waarover dit boek gaat	15
Doelgroepen	15

II. SOORTEN EN ECOPROFIELEN 17

Welke soorten komen aan bod?	18
Ecoprofielen voor beheer	22
De habitat als uitgangspunt in dit boek	28
Aan de slag?	30

III. BEHEERMAATREGELEN VOOR DIERSOORTEN 33

Dieren van akkers en graslanden in open tot halfopen landschappen 35

Ecoprofiel 1 Dieren van grote akkercomplexen	36
Ecoprofiel 2 Overwinterende watervogels op graslanden en akkers	52
Ecoprofiel 3 Broedvogels van natte graslanden	64
Ecoprofiel 4 Dieren van structuurrijke graslanden in een kleinschalig landschap	81
Ecoprofiel 5 Dieren van natte, structuurrijke graslanden, ruigten en grote zeggen	96

Dieren in de gradiënt van grasland-heide-bos 107

Ecoprofiel 6 Dieren van grote heide-duin-graslandcomplexen	108
Ecoprofiel 7 Vlinders en sprinkhanen van schraal grasland	123
Ecoprofiel 8 Vlinders en sprinkhanen van structuurrijke heiden	129
Ecoprofiel 9 Vogels van voedselarme bos- en heidecomplexen	140
Ecoprofiel 10 Dieren van lichtrijke bossen en mozaïeklandschappen	151
Ecoprofiel 11 Dieren van structuurrijke, gesloten bossen	175

Inhoud

<i>Dieren van open water en moeras in open tot halfopen landschappen</i>	195
Ecoprofiel 12 Overwinterende vogels van open water	196
Ecoprofiel 13 Dieren van vegetatierijke plassen	204
Ecoprofiel 14 Moerasvogels	218
Ecoprofiel 15 Dieren van poelen	236
Ecoprofiel 16 Dieren van voedselarme vennen, vijvers en poelen	247
<i>Dieren van stromend water in open tot gesloten valleilandschappen</i>	263
Ecoprofiel 17 Dieren van grote riviervalleien	264
Ecoprofiel 18 Dieren van zuivere beken	283
<i>Vleermuizen</i>	297
BEGRIPPENLIJST EN BIJLAGEN	321

Fotoverantwoording

- p. 29, Ilf Jacobs
p. 31 (links), Wouter Van Landuyt
p. 31 (midden), Jo Packet
p. 31 (rechts), Wouter Van Landuyt
p. 34-35, Jan Van Uytvanck
p. 36, Glenn Vermeersch
p. 38, Remar Erens
p. 39, Jan Van Uytvanck
p. 40, Remar Erens
p. 42, Jan Van Uytvanck
p. 43, Jan Van Uytvanck
p. 44 (links), Olivier Dochy
p. 44 (rechts), Olivier Dochy
p. 45 (bovenaan, groot), Oike Vlaanderen/
Werkgroep Grauwe Kiekendief
p. 45 (bovenaan, klein), Werkgroep
Grauwe Kiekendief
p. 45 (onderaan), Geert Spanoghe
p. 46 (links), Olivier Dochy
p. 46 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 49, Glenn Vermeersch
p. 50, Glenn Vermeersch
p. 51, Rollin Verlinden/VILDA
p. 52, Glenn Vermeersch
p. 53, Geert Spanoghe
p. 54, Patrick Keirsebilck
p. 56, Jan Van Uytvanck
p. 57, Glenn Vermeersch
p. 58, Geert Spanoghe
p. 62, Glenn Vermeersch
p. 63, Patrick Keirsebilck
p. 64 (boven), Glenn Vermeersch
p. 64 (onder), Jan Van Uytvanck
p. 65, Yves Adams/VILDA
p. 68, Geert Spanoghe
p. 70, Glenn Vermeersch
p. 73 (links), Patrick Keirsebilck
p. 73 (rechts), Glenn Vermeersch
p. 74, Geert Spanoghe
p. 77, Geert Spanoghe
p. 78, Glenn Vermeersch
p. 79, Glenn Vermeersch
p. 80, Koen Devos
p. 81, Jan Van Uytvanck
p. 83, Jan Van Uytvanck
p. 84, Geert Spanoghe
p. 85, Jan Van Uytvanck
p. 86 (links), Glenn Vermeersch
p. 86 (rechts), Glenn Vermeersch
p. 87, Glenn Vermeersch
p. 89, Alexander Van Braeckel
p. 90, Ilf Jacobs
p. 91 (links), Jan Van Uytvanck
p. 91 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 94, Geert Spanoghe
p. 95, Patrick Keirsebilck
p. 96, Glenn Vermeersch
p. 97 (boven), Kris Decler
p. 97 (onder), Kris Decler
p. 98 (links), Kris Decler
p. 98 (rechts), Rudmer Zwerver/
SAXIFRAGA
p. 101 (boven), Kris Decler
p. 101 (onder), Kris Decler
p. 105, Jeroen Mentens/VILDA
p. 106-107, Yves Adams/VILDA
p. 108, Rollin Verlinden/VILDA
p. 109 (links), Glenn Vermeersch
p. 109 (rechts), Glenn Vermeersch
p. 110, Jeroen Mentens/VILDA
p. 112, Ilf Jacobs
p. 116, Jan Van Uytvanck
p. 117 (boven), Glenn Vermeersch
p. 117 (linksonder), Ilf Jacobs
p. 117 (rechtsonder), Patrick Keirsebilck
p. 119 (links), Kris Decler
p. 119 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 122, Yves Adams/VILDA
p. 123, Jan Van Uytvanck
p. 124, Jan Van Uytvanck
p. 125 (links), Ilf Jacobs
p. 125 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 126 (links), Ilf Jacobs
p. 126 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 127, Ilf Jacobs
p. 128, Willem Jan Hoeffnagel/
SAXIFRAGA
p. 129, Mark Zekhuis/SAXIFRAGA
p. 130 (links), Ilf Jacobs
p. 130 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 131 (links), Ilf Jacobs
p. 131 (rechts), Valérie Goethals
p. 132 (links), Glenn Vermeersch
p. 132 (rechts), Valérie Goethals
p. 133 (links), Ilf Jacobs
p. 133 (rechts), Kris Decler
p. 134, Ilf Jacobs
p. 135, Jan Van Uytvanck
p. 136, Ilf Jacobs
p. 140, Glenn Vermeersch
p. 141, Glenn Vermeersch
p. 142 (boven), Jan Van Uytvanck
p. 142 (onder), Jan Van Uytvanck
p. 143, Jan van der Straaten/
SAXIFRAGA
p. 146, Jan Van Uytvanck
p. 147, Jan Van Uytvanck
p. 149, Glenn Vermeersch
p. 150, Glenn Vermeersch
p. 151, Glenn Vermeersch
p. 152, Kris Vandekerkhove
p. 154, Kris Vandekerkhove
p. 155, Kris Vandekerkhove
p. 158 (links), Valérie Goethals
p. 158 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 160, Kris Vandekerkhove
p. 161, Kris Vandekerkhove
p. 162 (boven), Kris Vandekerkhove
p. 162 (onder), Jan Van Uytvanck
p. 163 (boven), Luc De Keersmaecker
p. 163 (onder), Jan Van Uytvanck
p. 164 (links), Jan Van Uytvanck
p. 164 (rechts), Valérie Goethals
p. 165 (links), Jan Van Uytvanck
p. 165 (rechts), Valérie Goethals
p. 166, Jan Van Uytvanck
p. 167 (boven), Jan Van Uytvanck
p. 167 (onder), Jan Van Uytvanck
p. 168, Kris Vandekerkhove
p. 171, Yves Adams/VILDA
p. 172, Bernard Van Elegem
p. 173, Koen De Rijck
p. 174, Valérie Goethals
p. 175, Glenn Vermeersch
p. 177, Jan Van Uytvanck
p. 178 (alle foto's), Glenn Vermeersch
p. 180 (links), Jan Van Uytvanck
p. 180 (rechts), Jan Van Uytvanck
p. 181, Luc De Keersmaecker
p. 182 (links), Kris Vandekerkhove
p. 182 (rechts), Kris Vandekerkhove

Fotoverantwoording

- p. 184 (alle foto's), Kris Vandekerkhove
p. 186 (boven), Jan Van Uytvanck
p. 186 (onder), Kris Vandekerkhove
p. 187, Kris Vandekerkhove
p. 188, Jan Van Uytvanck
p. 189, Kris Vandekerkhove
p. 191, Glenn Vermeersch
p. 192, Glenn Vermeersch
p. 193, Glenn Vermeersch
p. 194-195, Jo Packet
p. 196 (boven), Glenn Vermeersch
p. 196 (onder), Koen Devos
p. 197, Olivier Dochy
p. 200 (alle foto's), Glenn Vermeersch
p. 201, Olivier Dochy
p. 203 (linksboven), Glenn Vermeersch
p. 203 (2 foto's rechtsonder), Geert Spanoghe
p. 204 (boven), Glenn Vermeersch
p. 204 (onder), Jo Packet
p. 206, Yves Adams/VILDA
p. 207 (links), Valérie Goethals
p. 207 (rechts), Valérie Goethals
p. 209, Ilf Jacobs
p. 212, Jo Packet
p. 213, Jo Packet
p. 215, Valérie Goethals
p. 216, Yves Adams/VILDA
p. 217, Rollin Verlinden/VILDA
p. 218 (boven), Glenn Vermeersch
p. 218 (onder), Jan Van Uytvanck
p. 222 (links), Kris Decler
p. 222 (rechts), Patrick Keirsebilck
p. 224, Glenn Vermeersch
p. 225, Olivier Dochy
p. 227, Kris Decler
p. 229, Glenn Vermeersch
p. 230, Glenn Vermeersch
p. 231, Geert Spanoghe
p. 232, Jan Van Uytvanck
p. 233, Glenn Vermeersch
p. 234, Geert Spanoghe
p. 235, Nico De Regge
p. 236, Valérie Goethals
p. 237, Yves Adams/VILDA
p. 238, Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren
p. 242 (boven), Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren
p. 242 (onder), Jo Packet
p. 244, Valérie Goethals
p. 245, Kees Marijnissen/SAXIFRAGA
p. 246, Edo van Uchelen/SAXIFRAGA
p. 247 (boven), Rob Felix/SAXIFRAGA
p. 247 (linksonder), Jo Packet
p. 247 (rechtsonder), Valérie Goethals
p. 248, Geert Spanoghe
p. 249, Jo Packet
p. 251, Jo Packet
p. 254 (links), Valérie Goethals
p. 254 (rechts), Valérie Goethals
p. 255 (links), Tim Adriaens
p. 255 (rechts), Jo Packet
p. 259, Mark Zekhuis/SAXIFRAGA
p. 260, Rob Felix/SAXIFRAGA
p. 261, Geert Spanoghe
p. 262-263, Olivier Dochy
p. 264 (boven), Yves Adams/VILDA
p. 264 (onder), Olivier Dochy
p. 265, Olivier Dochy
p. 266, Hans Boll/SAXIFRAGA
p. 268, Jan Van Uytvanck
p. 272, Jo Packet
p. 274, Jan Van Uytvanck
p. 275, Jan Van Uytvanck
p. 276, Jan Van Uytvanck
p. 278, Mark Zekhuis/SAXIFRAGA
p. 279, Nico De Regge
p. 280, Rollin Verlinden/VILDA
p. 281, Tim Termaat/SAXIFRAGA
p. 282, Glenn Vermeersch
p. 283, Yves Adams/VILDA
p. 288 (boven), Daniel De Charleroy
p. 288 (linksonder), Tom Van den Neucker
p. 288 (rechtsonder), Daniel De Charleroy
p. 290 (links), Rollin Verlinden
p. 290 (rechts), Janus Verkerk/SAXIFRAGA
p. 291 (links), Valérie Goethals
p. 291 (rechts), Rudmer Zwerver/SAXIFRAGA
p. 293, Frits Bink/SAXIFRAGA
p. 294, Mark Zekhuis/SAXIFRAGA
p. 295, Jan Van Uytvanck
p. 296, Glenn Vermeersch
p. 297, Luc De Bruyn
p. 298, Rollin Verlinden/VILDA
p. 304, Rollin Verlinden/VILDA
p. 309, Rollin Verlinden/VILDA
p. 315 (links), Luc De Bruyn
p. 315 (rechts), Arno Thomaes
p. 316 (linksboven), Luc De Bruyn
p. 316 (rechtsboven), Luc De Bruyn
p. 316 (linksonder), Luc De Bruyn
p. 316 (rechtsonder), Ralf Gyselings

Inleiding

Jan Van Uytvanck, Valérie Goethals & Geert De Blust

Inleiding

Het *Handboek voor beheerders - Europese natuurdoelstellingen op het terrein* wil als publicatie bijdragen aan de realisatie van de Europese natuurbehoudsdoelstellingen, de zogenaamde natuurdoelen.

Het idee voor dit handboek kreeg vorm in de vergaderingen van de Vlaamse Overleggroep die de uitwerking en de realisatie van de natuurdoelen op Vlaams niveau begeleidt. De organisaties die zetelen in de overleggroep zijn ook de vertegenwoordigers van de betrokken doelgroepen van het handboek: Voka (Vlaams netwerk van ondernemingen), UNIZO (Unie van Zelfstandige Ondernemers), Natuurpunt vzw, Boerenbond, Algemeen Boerensyndicaat, Hubertus Vereniging Vlaanderen vzw en Landelijk Vlaanderen. Bij de uitwerking van dit tweede deel van het handboek werd, net als bij *Deel I: Habitats*, rekening gehouden met suggesties en opmerkingen van de leden van de Vlaamse Overleggroep.

BELEIDSKADER: NATURA 2000

Twee Europese richtlijnen, namelijk de Vogelrichtlijn (79/409/EEG van 2 april 1979) en de Habitatrichtlijn (92/43/EEG van 21 mei 1992) vormen de juridische pijlers van het Europese natuurbehoud en -beleid. De Vogelrichtlijn is gericht op de instandhouding van alle vogelsoorten die op natuurlijke wijze en in het wild voorkomen op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. Zij heeft betrekking op de bescherming, het beheer, de regulering en de exploitatie van die soorten. Europa legt haar lidstaten op om speciale beschermingszones aan te duiden voor bepaalde vogelsoorten, die worden opgesomd in Bijlage I van de richtlijn. Die zones noemt men Vogelrichtlijngebieden of, met een afkorting, SBZ-V ('Speciale Beschermingszones in het kader van de Vogelrichtlijn'). De Habitatrichtlijn is gericht op het waarborgen van de biologische diversiteit door het in stand houden van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. Aan de lidstaten wordt opgelegd om speciale beschermingszones aan te duiden voor bepaalde habitats en soorten van communautair belang. Die worden opgesomd in de Bijlagen I en II van de richtlijn. Ze worden Habitatrichtlijngebieden genoemd of, met een afkorting, SBZ-H ('Speciale Beschermingszones in het kader van de Habitatrichtlijn'). Samen vormen de speciale beschermingszones van beide richtlijnen het Natura 2000-netwerk, het grootste netwerk van natuurgebieden ter wereld. Het strekt zich uit over 27 landen en telt ongeveer 25.000 gebieden, goed voor zowat één vijfde van de oppervlakte van Europa.

In het Natura 2000-netwerk krijgt de toekomst van Europa's meest kwetsbare dier- en plantensoorten en hun leefgebieden extra aandacht. Alle lidstaten van de Europese Unie nemen in de Natura 2000-gebieden maatregelen om die soorten en habitats

ook in de toekomst kansen te geven. Voor alle speciale beschermingszones maakt men natuurdoelen op, die als basis voor de te nemen maatregelen dienen. De realisatie van die doelstellingen willen de lidstaten samen met de gebruikers van de gebieden verwezenlijken. Deel II van het *Handboek voor beheerders* biedt ecologische achtergronden én de bijbehorende technische informatie voor beheerders die acties willen ondernemen voor soorten van Europees belang binnen en buiten de Natura 2000-gebieden in Vlaanderen. In dit boek worden ze begeleid en geïnformeerd om op hun manier een bijdrage te kunnen leveren aan de Europese natuurbehoudsdoelstellingen in hun specifieke gebied.

SOORTENBELEID EN -BEHEER

Het soortenbeleid en -beheer van de Vlaamse overheid gaat over maatregelen en acties voor planten en dieren in positieve of in negatieve zin: beschermen en begunstigen versus bestrijden en verdelgen. De focus van het Vlaamse soortenbeleid is hierbij gericht op het herstel van populaties, soorten of ecosystemen, het duurzame gebruik van een soort en het vermijden dat een aanwezige soort schade of overlast veroorzaakt. Zoals hierboven reeds geschetst in het beleidskader van Natura 2000, situeert het soortenbeleid in Vlaanderen zich in een internationale context. De Europese doelen en verplichtingen zijn duidelijk geformuleerd, waarbij de lidstaten in ruime mate zelf bepalen hoe ze de doelen willen bereiken. Het Natura 2000-beleid in Vlaanderen is weliswaar een topprioriteit, maar niet alle noden voor habitats en soorten in Vlaanderen worden hierdoor gedekt. Bijkomende inspanningen en initiatieven blijven ook nodig voor overige Vlaamse natuurgebieden en soorten, aanvullend op en met respect voor het verhaal van de speciale beschermingszones. Vertrekkende van soorten en hun leefgebieden moet men maatregelen nemen om te komen tot een meer robuuste en hoogwaardige natuur, bestaande uit voldoende grote gebieden met een hoge natuurkwaliteit (de zogenaamde kerngebieden) en een tussenliggend landschap met een basis aan natuur- en milieukwaliteit. Essentieel is dat natuurgebieden worden verbonden. Een basis aan natuur- en milieukwaliteit buiten de kerngebieden is dan ook een vereiste om tegemoet te komen aan de internationale biodiversiteitsengagementen zoals Nagoya en de Europese biodiversiteitsstrategie. Een succesvol soortenbeleid is dus onlosmakelijk verbonden met het gebiedsgerichte beleid en vice versa. Het Vlaamse soortenbeleid maakt het meeste kans om succesvol te zijn wanneer het ingebed is in en in samenwerking staat met het gebiedsgerichte beleid en met de engagementen en overeenkomsten tussen de Vlaamse overheid en andere overheden en actoren. Het soortenbeleid dient dus niet op zichzelf beschouwd te worden, maar wordt bij voorkeur gehanteerd als richtingaanwijzer en toetsingsbord bij andere thema's, zoals o.a. het multifunctioneel natuurbeheer, de landinrichtingsplannen,

Inleiding

het integraal waterbeleid, de acties door regionale landschappen en bosgroepen, het agrarisch groenbeheer en het gemeentelijk en provinciaal natuurbeleid. In het realiseren van een kwaliteitsvolle Vlaamse biodiversiteit is de Vlaamse overheid (en in het bijzonder het Agentschap voor Natuur en Bos) slechts één speler. Het is een verantwoordelijkheid van elke burger, elke organisatie en elk overheidsniveau.

In Vlaanderen komen ongeveer veertigduizend diersoorten voor (gewervelden en ongewervelden). Het is evident dat men niet voor elke Vlaamse soort specifieke maatregelen kan nemen. Voor een beperkte set van soorten zijn specifieke maatregelen wel haalbaar.

Voor een efficiënt overheidsbeleid gericht op het behoud van soorten is een aanpak met geografische afbakeningen belangrijk. Daarvoor zal een zogenaamde leefgebiedenbenadering voor soorten noodzakelijk zijn, die het principe van ecoprofielen combineert met de kennis over de biogeografie van soorten.

Door de focus te verleggen van de soorten naar hun leefgebieden, wordt het mogelijk om in te zetten op een robuust en kwaliteitsvol natuurnetwerk. Een leefgebiedenaanpak richt zich op groepen van soorten in hun leefgebieden (habitat), in plaats van op individuele soorten. Een leefgebied is een clustering van verschillende habitats, regionaal belangrijke biotopen en kleine landschapselementen (verbindingen) en vormt de habitat voor meerdere soorten. Het uitgangspunt van de leefgebiedenbenadering is dat de te nemen maatregelen voor soorten zoveel mogelijk aansluiten bij andere maatregelen, beleidskeuzes en plannen voor de natuur in Vlaanderen, zodat een optimale beleids- en gebiedsintegratie wordt nagestreefd. Afzonderlijke accenten voor specifieke soorten zijn mogelijk, maar doorgaans wordt er wel op een landschapsniveau gewerkt.

Een belangrijk voordeel van een dergelijke aanpak is dat die leidt tot een verbreding van de verantwoordelijkheid voor het nemen van maatregelen en het zorgen voor de vooruitgang van de biodiversiteit. Daarbij wordt samengewerkt met een zo groot mogelijk aantal partners. Een tweede belangrijk voordeel is dat men op korte termijn kan starten met het ondernemen van inspanningen voor een ruime schare aan soorten.

De beleidsmatige en juridische pijlers van soortenbescherming in Vlaanderen worden grotendeels vastgelegd in het Soortenbesluit (Besluit van de Vlaamse Regering van 15 mei 2009 met betrekking tot soortenbescherming en soortenbeheer). In dat besluit komen de Europese verplichtingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn aan bod, wordt aangegeven welke soorten bescherming genieten en welke verbodsbepalingen gelden ten aanzien van die soorten. In het Soortenbesluit werd er ook een luik voorzien voor de actieve bescherming van soorten door behoudsmaatregelen. Voor sommige soorten kan men een soortbeschermingsprogramma of -plan opstellen.

Voorafgaand aan het Soortenbesluit werden er reeds dergelijke plannen gemaakt, onder andere voor de das, hamster en hazelmuis, het gentiaanblauwtje en de vleermuizen.

Voor het realiseren van het Vlaamse natuurbeleid zijn verschillende instrumenten beschikbaar: programma's, plannen, subsidies, vergunningen, advies, wetgeving, richtlijnen, overeenkomsten enzovoort.

Specifiek voor het soortenbeleid kan de minister bevoegd voor het leefmilieu, soortenbehoudsmaatregelen nemen of soortenbeschermingsprogramma's vaststellen. In het ideale geval kan dat voor soorten van de hoogste Vlaamse prioriteit en voor Rode Lijst-soorten. De volgende maatregelen kunnen genomen worden conform artikel 24-25 van het Soortenbesluit:

- 1° het uitvoeren van sensibiliseringsacties, daarbij inbegrepen het uitbrengen van codes van goede praktijk;
- 2° het verrichten van specifieke verwervings-, inrichtings- of beheeractiviteiten;
- 3° het toekennen van subsidies;
- 4° het sluiten van overeenkomsten met administratieve overheden of met rechts-onderhorigen, organisaties of verenigingen, om regionale of plaatselijke soortenbehoudsinitiatieven te ondersteunen.

Een soortbeschermingsprogramma (SBP) is een vijf jaar durend, wetenschappelijk onderbouwd actieplan dat het behoud en beheer van één of meerdere planten- of diersoorten op de schaal van Vlaanderen beschrijft. Er worden ook doelstellingen geformuleerd voor het betrekken van verschillende actoren op het terrein, voor sensibilisatie, monitoring en nieuwe kennisverwerving in functie van behoud en beheer. In een volgende fase worden acties beschreven die leiden tot een duurzaam herstel op de verschillende niveaus: populaties, gebieden, functionele behoudseenheden (zie kadertekst bij ecoprofiel 8: dieren van kleinschalige structuurrijke heiden), waarbij zowel overzichts- als zeer gedetailleerde kaarten worden gemaakt. De acties (= beheersmaatregelen, overlegmomenten, bijsturingen, studie) worden gebundeld in verschillende strategieën (bijvoorbeeld vergroten van de functionele habitat, ruimtelijke verbinding van populaties, sensibilisatie van actoren ...). In het laatste deel worden voorstellen geformuleerd voor monitoring en evaluatie en worden aanbevelingen gedaan voor de toekomst (monitoring, opvolging en nieuwe gebieden, studies en acties). Door het clusteren van soorten met gelijkaardige vereisten kan men aan efficiëntie winnen en het aantal op te maken SBP's reduceren. Een SBP wordt goedgekeurd door de minister of door de Vlaamse regering.

De opmaak van een soortbeschermingsplan leidt tot het beschermen en versterken van kwetsbare soorten op een lokale maar niet noodzakelijk Vlaamse schaal. In het verleden werd er door de provincies een prioriteringsoefening ondernomen,

Inleiding

die leidde tot de provinciaal prioritaire soorten (een gehanteerd criterium daarbij was dat de provincie een belangrijk aandeel van de Vlaamse populatie binnen haar gebied heeft). Ook focussen terreinbeherende verenigingen op kwetsbare soorten waarvoor ze prioritair inspanningen ondernemen. Voor verschillende van die soorten lopen reeds soortbeschermingsplannen of zijn die gepland.

Sensibilisering en in ruimere zin communicatie zijn belangrijke hefboomen om te komen tot een maatschappij die zich verantwoordelijk voelt voor het mee realiseren van een groene leefomgeving en die zich bewust is van de voordelen van het samenwerken aan een groene leefomgeving met een diversiteit aan dieren en planten. Communicatie dient daarbij enerzijds om specifieke doelen, zoals bepaald in het SBP, te realiseren, maar laat anderzijds ook toe om in te zetten op het realiseren van een betere basisnatuur en hierdoor de biodiversiteit te versterken. De drie andere soortenbehoudsmaatregelen zijn specifiek en gericht in te zetten en dienen steeds deel uit te maken van uitgewerkte actieplannen voor soorten (SBP, soortbeschermingsplan, leefgebiedenaanpak) of gebieden (beheerplannen). In dergelijke plannen moet bepaald worden wie welke acties op zich neemt en in hoeverre dat in overeenkomsten moet gegoten worden, welk soorten-, habitat- of landschapsbeheer in welke gebieden nodig is, in hoeverre een aankoopbeleid noodzakelijk is voor het bereiken van de vooropgestelde soortendoelen en op welke wijze en in welke mate subsidies nodig zijn om soortendoelen te realiseren.

In het kader van soortbeschermingsplannen kan men verder nog verschillende instrumenten inzetten of acties ondernemen:

Beheerovereenkomsten zijn samenwerkingsvormen tussen de overheid en landgebruikers. Tegen een financiële vergoeding kan de landgebruiker acties ondernemen of handelingen laten die natuurdoelstellingen ondersteunen. Voor diersoorten zijn er specifieke pakketten voor weidevogels, akkervogels en hamster. Beheersovereenkomsten sluit men af op vrijwillige basis en zijn geconcentreerd in kansrijke gebieden voor de doelsoorten. Ze kunnen handelen over volledige percelen (graslanden, akkers), maar ook over perceelranden (voornamelijk van akkers).

Voor enkele soorten in dit boek komt gericht beheer via beheersovereenkomsten zeker in aanmerking, bijvoorbeeld voor de tureluur, blauwe en grauwe kiekendief, kleine zwaan ...

De herintroductie van soorten is een bijzondere maatregel voor de soortenbescherming. Wanneer een soort (lokaal) uitgestorven is vooraleer men beschermingsmaatregelen kon nemen en niet meer van nature kan terugkeren, is herintroductie de enige overblijvende mogelijkheid. Herintroductie moet steeds weloverwogen gebeuren en kan als actie indien ze gekaderd is in

een soortbeschermingsprogramma (zie hoger). Hoewel het nog weinig uitgevoerd wordt in Vlaanderen, is herintroductie vaak controversieel. Dat heeft deels te maken met het ontbreken van duidelijke beleidsstandpunten en actieplannen. De ecoprofielen die in dit handboek gebruikt worden, mag men in geen enkel geval interpreteren als na te streven soortensamenstellingen in een gebied en mogen in geen enkel geval aanleiding geven tot ongecontroleerde (of goedbedoelde) herintroductie.

WAAROVER DIT BOEK GAAT

Dit handboek wil een hulpmiddel zijn voor grondgebruikers, -beheerders of -eigenaars die op eigen initiatief of in samenspraak met de overheid of natuurbeheerders willen bijdragen aan de realisatie van de Europese natuurdoelen voor specifieke habitats, planten- en diersoorten. Die bijdrage kunnen ze leveren door een gericht (natuur)beheer uit te voeren. In Deel I: Habitats van dit handboek werd het beheer van de Europese habitats besproken. In Deel II: Soorten gaan we in op de manier waarop beheer ook een bijdrage kan leveren aan het voortbestaan van specifieke soorten. Dikwijls zijn de bestaande natuur- of landbouwgebieden onvoldoende groot om in te staan voor de overleving van populaties. Een diersoort maakt vaak gebruik van verschillende habitats, die elk een verschillende functie hebben (bijvoorbeeld moerassen om te broeden, landbouwgebied om voedsel te zoeken, bosjes om te rusten). Die verschillende types moeten dus samen, in een groter ruimtelijk geheel (en dus vaak buiten de bestaande natuurgebieden) voorhanden zijn. Door gericht beheer kan een beheerder zijn terrein voor één of meerdere van die functies geschikt maken. Daarvoor is inzicht nodig in de ecologische eisen die soorten stellen en in de onderliggende samenhang van habitats. Dit boek vormt een basis om kennis te maken met die inzichten. Vaak zal er nood zijn aan nog meer gespecialiseerde boeken en opleidingen, waarnaar wordt verwezen. Ook gebieds- en soortspecifieke kennis en ervaring blijven van groot belang. Het strekt dan ook tot aanbeveling om zich bij het beheer van terreinen voor soorten grondig te informeren en zoveel mogelijk contact te zoeken met gespecialiseerde instanties, natuurkenners en overheden.

DOELGROEPEN

In de eerste plaats richt het handboek zich tot particuliere beheerders. De zetelende organisaties van de Vlaamse Overleggroep (zie hoger) vertegenwoordigen, globaal gezien, die beheerders. Het zijn dus georganiseerde en/of individuele ondernemers, landbouwers, landeigenaars, jagers en vissers die actief zijn in terreinen gelegen in het

Inleiding

Natura 2000-netwerk of daarbuiten. Dieren en planten houden zich immers niet aan door mensen afgebakende grenzen. Sommige sterk bedreigde soorten komen voor in agrarisch of zelfs in stedelijk gebied. Doelstellingen van particuliere beheerders zullen vaak een multifunctioneel karakter hebben. Ze zullen naast de natuurbehoudsfunctie ook geregeld een economische functie hebben of omgekeerd. Het beschermen van soorten werkt vaak aanstekelijk en kan beheerders een enorme voldoening schenken. Denk maar aan het beschermen van nesten van kiekendieven (tegen vroegtijdig uitmaaaien) in landbouwpercelen. Vaak hoeft dat ook de andere functies niet te hypothekeren en ontstaat er een mooie samenwerking van natuurliefhebbers en particuliere beheerders. We kiezen in dit handboek dan ook voor een aanpak die het beheer beschrijft van soorten die relevant zijn voor die groep van beheerders.

In tweede instantie richt het handboek zich tot terreinbeherende overheidsinstanties (bijvoorbeeld ANB, VLM, nv Waterwegen en Zeekanaal) en erkende terreinbeherende natuurbehoudsverenigingen. Met name de beherende instanties die natuurbeheer niet als kern- of hoofdtaak hebben, zijn een belangrijke doelgroep omdat voor hun specifieke situatie (bijvoorbeeld het beheer van waterlopen, dijken, overstromingsgebieden) vaak geen goed toegankelijke en gebundelde informatie beschikbaar is of omdat technische begeleiding met betrekking tot het natuurbeheer niet aanwezig is. De georganiseerde terreinbeheerders die actief zijn in grotere natuurgebieden of natuurreservaten, worden daarentegen wel professioneel begeleid en beschikken meestal over een beheerplan en reeds veel ervaring. Een laatste doelgroep omvat de diverse beleidsmakers, die het handboek enerzijds kunnen gebruiken om voeling te houden met wat er moet gebeuren om soorten te beschermen en anderzijds om de techniciteit en de complexiteit van natuurbeheer en -herstel te kunnen inschatten. Het handboek kan hen helpen om gericht beleidsinstrumenten te ontwikkelen die het natuurbehoud in de Natura 2000-gebieden krachtadig ondersteunen. Door de technische uitleg is het gebruik van jargon soms onvermijdelijk. Daarom is in Bijlage I een begrippenlijst opgenomen met verklaringen in eenvoudige taal.

Soorten en ecoprofielen

Jan Van Uytvanck & Valérie Goethals

WELKE SOORTEN KOMEN AAN BOD?

Voor dit boek werd uiteraard uitgegaan van de soorten die zijn opgenomen in de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. Meer bepaald zijn dit:

- vogels die opgenomen zijn in Bijlage I van de Vogelrichtlijn, waarvoor de lidstaten speciale beschermingszones moeten afbakenen en maatregelen moeten nemen voor hun instandhouding;
- vogels die niet in Bijlage I van de Vogelrichtlijn voorkomen, maar die als broedvogel, doortrekker of overwinteraar in internationaal belangrijke aantallen in een bepaald gebied in Vlaanderen voorkomen. Die aantallen overschrijden geregeld één procent van de biogeografische populatie;
- dieren die opgenomen zijn in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Dat zijn de dieren waarvoor speciale beschermingszones en beschermingsmaatregelen vereist zijn (Bijlage II) en dieren die strikt beschermd moeten worden (Bijlage IV).

Voor Vlaanderen werd recent een lijst gepubliceerd met dieren die typische vertegenwoordigers zijn van de Europese habitats (zie Deel I: Habitats), de zogenaamde habitattypische soorten. Verder werd er ook vanuit het Vlaamse natuurbeleid een lijst opgesteld met soorten waarvoor het behoud prioritair is, de zogenaamde soorten van hoogste Vlaamse prioriteit. Die soortenlijsten werden meegenomen omdat ze voor beheerders een zinvol aanknopingspunt vormen bij het stellen van doelen en omdat men het beheer ervan kan meenemen met het beheer van de soorten van de Europese richtlijnen. Die koppeling gebeurde aan de hand van de 'ecoprofielen voor beheer' (zie verder).

Vertrekkende vanuit de vijf hoger vermelde soortenlijsten en aan de hand van een aantal criteria werd een selectie voor dit boek gemaakt.

De weerhouden soorten (zie Tabel 1.1):

- zijn relevant voor particuliere beheerders en terreinbeherende instanties die natuurbeheer niet als hoofddoelstelling hebben. Particuliere beheerders hebben bijvoorbeeld geen impact op het behoud van de populaties van de bruinvis. Dat geldt voor de meeste zee- en kustdieren.
- zijn niet extreem zeldzaam zoals bijvoorbeeld de lynx (slechts enkele waarnemingen bekend), knoflookpad, lentevuurspin (heel beperkt aantal vindplaatsen) en kleinst waterhoen (onregelmatige broedvogel in Vlaanderen).
- hebben baat bij een gericht beheer. Voor overwinteraars en doortrekkers in kleine aantallen, zoals bijvoorbeeld de ijsduiker en het smelleken, kunnen moeilijk specifieke beheermaatregelen worden genomen.

- zijn beperkt tot dieren. Van de vier plantensoorten van de Habitatrictlijn zijn de huidige, zeer kleine populaties en hun geringe aantal vindplaatsen bekend en meestal beheerd. Voor drijvende waterweegbree zijn de maatregelen voor behoud en ontwikkeling beschreven bij de beheertrajecten voor habitattypes 3110 en 3120 (Deel I van het handboek). In box 1 gaan we kort in op de plantensoorten die zijn aangemeld in het kader van de Habitatrictlijn.
- zijn soms zeldzaam, maar passen zeer goed in een ecoprofiel met soorten die eenzelfde beheer nodig hebben (bijvoorbeeld de grauwe kiekendief).

Tabel 1.1: Selectie van soorten uit de Europese Vogelrichtlijn (Bijlage I), de lijst van doortrekkers en wintergasten (vogels) in internationaal belangrijke aantallen, de Habitatrictlijn (Bijlage II en IV), de lijst soorten van hoogste Vlaamse prioriteit en de Habitattypische dieren die relevant zijn voor dit handboek.

Vogelrichtlijnsoorten Bijlage I	
boomleeuwerik	lepelaar
bruine kiekendief	middelste bonte specht
goudplevier	nachtzwaluw
grauwe kiekendief	ooievaar
grauwe klauwier	porseleinhoen
ijsvogel	roerdomp
kemphaan	steltkluut
kleine zilverreiger	visdief
kleine zwaan	wespendief
kluut	woudaap
kwak	zwarte specht
kwartelkoning	blauwborst

Doortrekkers & wintergasten in internationaal belangrijke aantallen (vogels)	
bergeend	kuifeend
blauwe kiekendief	lepelaar
goudplevier	pijlstaart
grauwe gans	rietgans
kemphaan	slobeend
kleine rietgans	smient
kleine zwaan	tafeleend
kluut	wintertaling
kolgans	wulp
krakeend	

Soorten en ecoprofielen

Habitatrichtlijnsoorten Bijlage II en IV	
Slakken	Libellen
platte schijfhoren	gevlekte witsnuitlibel
zeggekorfslak	rivierrombout
Nachtvlinders	Zoogdieren
Spaanse vlag	hazelmuis
Kevers	bever
vliegend hert	hamster
Vissen	otter
beekprik	laatvlieger
bittervoorn	ingekorven vleermuis
grote modderkruiper	gewone dwergvleermuis
kleine modderkruiper	kleine dwergvleermuis
rivierdonderpad	meervleermuis
Amfibieën en reptielen	watervleermuis
kamsalamander	gewone baardvleermuis
boomkikker	Brandts vleermuis
heikikker	vale vleermuis
poelkikker	gewone grootoorvleermuis
rugstreepad	grijze grootoorvleermuis
vroedmeesterpad	Bechsteins vleermuis
gladde slang	

Soorten van hoogste Vlaamse prioriteit	
Sprinkhanen	steenuil
heidesabelsprinkhaan	wielewaal
negertje	grutto
Dagvlinders	Libellen
aardbeivlinder	bosbeekjuffer
argusvlinder	hoogveenglanslibel
bruin dikkopje	Kempense heidelibel
bruine eikenpage	maanwaterjuffer
gentiaanblauwtje	speerwaterjuffer
grote weerschijnvlinder	variabele waterjuffer
heivlinder	vroege glazenmaker

Soorten van hoogste Vlaamse prioriteit	
klaverblauwtje	Kevers
kommavlinder	gouden tor
oranje zandoogje	Spinnen
veldparelmoervlinder	gerande oeverspin
Vogels (excl. richtlijnsoorten)	Amfibieën en Reptielen
boompieper	vuursalamander
geelgors	Zoogdieren
grauwe gors	das
geoorde fuut	

Habitattypische dieren	
Sprinkhanen	Amfibieën en reptielen
moerassprinkhaan	vuursalamander
blauwvleugelsprinkhaan	levendbarende hagedis
veldkrekel	adder
knopsrietje	hazelworm
negertje	Vissen
snortikker	snoek
heidesabelsprinkhaan	zeelt
zadelsprinkhaan	bermpje
Dagvlinders	kopvoorn
aardbeivlinder	riviergrondel
veldparelmoervlinder	serpeling
klaverblauwtje	Vogels
bruin dikkopje	paapje
gentiaanblauwtje	bosrietzanger
groentje	tapuit
heideblauwtje	roodborsttapuit
heivlinder	tureluur
kommavlinder	boompieper
grote weerschijnvlinder	bonte vliegenvanger
bont dikkopje	gekraagde roodstaart
keizersmantel	havik
kleine ijsvogelvlinder	appelvink

Soorten en ecoprofielen

Habitattypische dieren	
eikenpage	fluiters
Libellen	bosuil
vroege glazenmaker	glanskop
variabele waterjuffer	goudvink
glassnijder	boomklever
Kempense heidelibel	houtsnip
bruine korenbout	matkop
beekrombout	nachtegaal
weidebeekjuffer	wielewaal
maanwaterjuffer	dodaars
speerwaterjuffer	grasmus
noordse witsnuitlibel	graspieper
venglazenmaker	Zoogdieren
venwitsnuitlibel	waterspitsmuis
gewone bronlibel	haas
	dwergmuis
	eikelmuis

ECOPROFIELEN VOOR BEHEER

Omdat dieren en planten niet zomaar toevallig op een plek aanwezig zijn, broeden of voedsel zoeken, maar voorkomen in levensgemeenschappen van verschillende soorten met gelijkaardige ecologische eisen, leek het ons zinvol om dieren te groeperen per ecoprofiel. Voor elk van de hier besproken dieren kan wellicht een afzonderlijk, dik boek geschreven worden over ecologie en beheer. Sommige van die boeken bestaan reeds. Het handboek heeft echter de intentie om informatie te bundelen en toegankelijk te maken. De voornaamste bedoeling van die groepering is dus om saaie herhalingen van beheermaatregelen die voor verschillende soorten van toepassing zijn, niet steeds opnieuw per soort te moeten herhalen. Verder heeft het groeperen het voordeel dat beheerders inzicht krijgen in de ecologische samenhang van soorten en de verschillende of gelijkaardige effecten van beheer erop. Het is echter niet zo dat eenzelfde beheer voor elk van de dieren optimaal zal zijn omdat ze in eenzelfde ecoprofiel zijn ondergebracht. Daarom is er geprobeerd om het beheer voldoende genuanceerd te beschrijven.

Belangrijk is ook dat de ecoprofielen geen rekening houden met de huidige biogeografie van de soorten in Vlaanderen. De reden daarvoor is dat dat voor dit boek zou leiden tot een versnippering van de ecoprofielen in te veel kleinere groepen. Soorten van een ecoprofiel komen dus niet noodzakelijk voor in dezelfde gebieden. De hier voorgestelde ecoprofielen voor beheer geven dus een overzicht van maatregelen die gunstig zijn voor een set van soorten met gelijkaardige ecologische eisen, onafhankelijk van de plaats waar ze voorkomen. Op basis van het (historische) voorkomen van één of meerdere soorten kan een beheerder keuzes maken voor de functie(s) waarvoor hij zijn gebied kan inschakelen (foerageergebied, rustgebied, broedgebied ...) en aan de hand van de hier voorgestelde ecoprofielen ook nadenken over welke soorten zouden kunnen meeliften met een aangepast beheer.

De soorten werden gegroepeerd op basis van de gelijkaardige eisen die ze stellen aan het landschapstype, de structuurrijkdom van dat landschap en de habitat, van hun afhankelijkheid van water, van de voedselrijkdom van de habitat en van hun ruimtebehoefte. Als verwerkingsmethode werd een ordinatietechniek (PCA) gebruikt. De zo verkregen soortengroepen werden vergeleken met bestaande ecologische indelingen van de soorten en uiteindelijk beoordeeld door de soortenkenners.

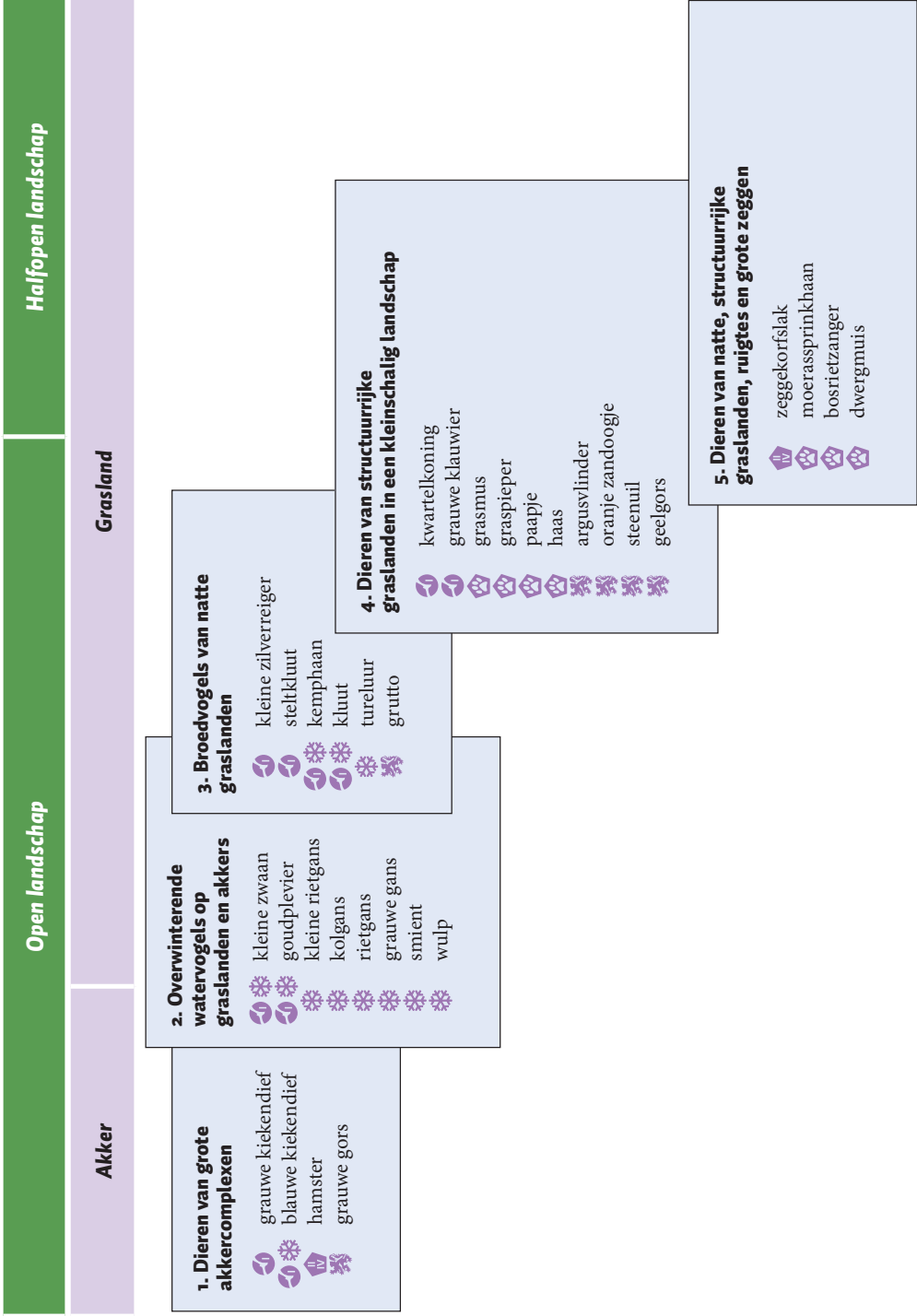
De natuur laat zich niet gemakkelijk in vakjes opdelen. Een soort hoort vaak thuis in meerdere habitats of landschapstypen. De ecoprofielen (Figuur II.1) werden daarom schematisch gerangschikt volgens gradiënten die op een grote schaal de openheid van het landschap (groene balkjes) en op een kleinere schaal de vegetatiesuccessie (paarse balkjes) weergeven. Overlappingsen tussen ecoprofielvakken onderling duiden op overlappingsen in ecologische eisen (en beheer); overlappingsen met de bovenstaande balken van de verschillende landschapstypen duiden op het gebruik van verschillende landschapstypen door (een deel van) de betrokken soorten. Hoe hoger een vak in het schema staat, hoe groter de 'gemiddelde ruimtebehoefte' van het ecoprofiel.

De vleermuizen worden niet in ecoprofielen ondergebracht omdat ze voor het opzet van dit boek beter samen behandeld worden. De ecologische eisen van de vleermuissoorten zijn zeer verschillend, maar de thema's waarop beheerders vat hebben, zijn zeer gelijklopend voor alle soorten, namelijk winterverblijven, zomerverblijven, landschaps- en bosbeheer.

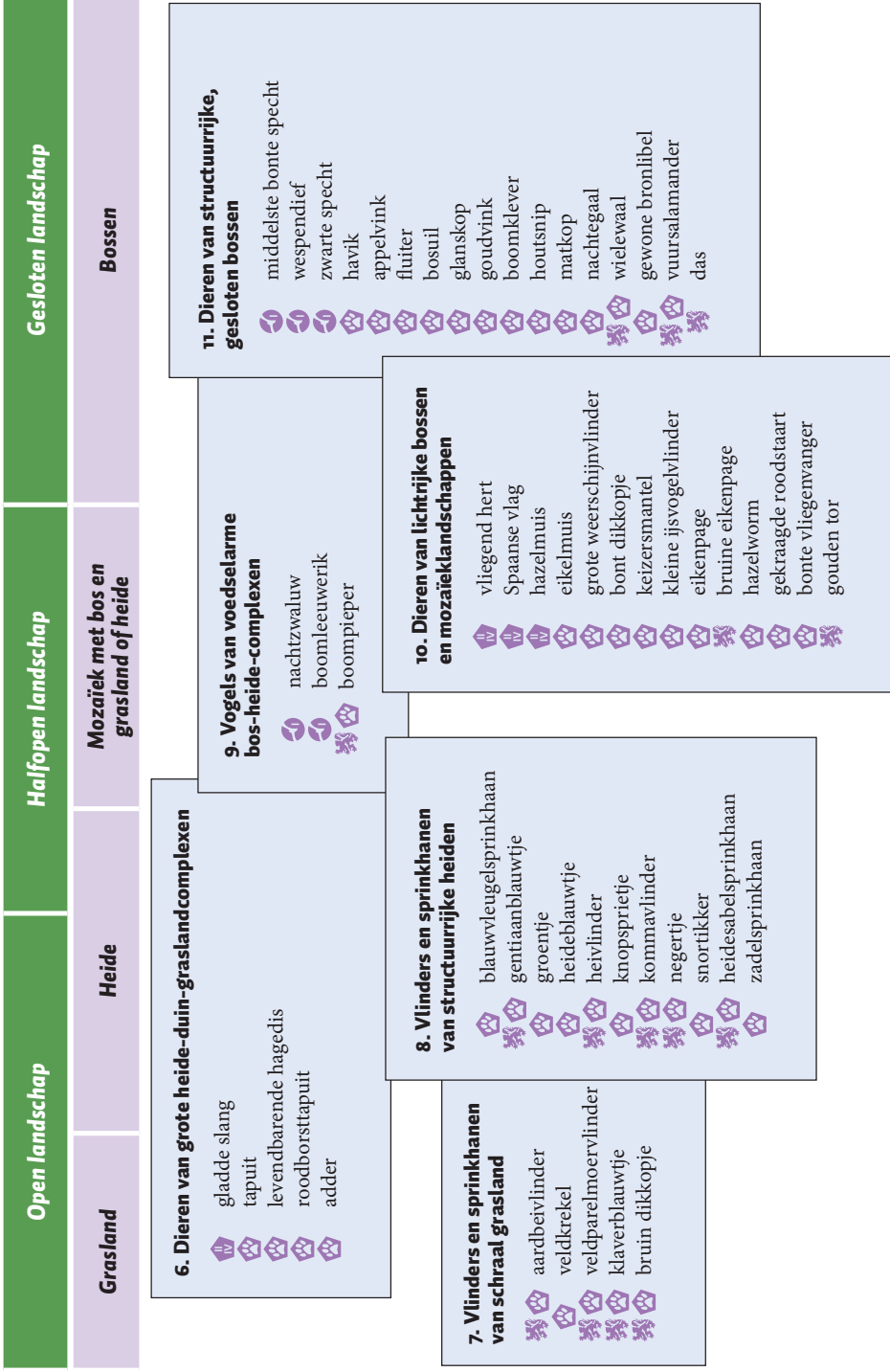
We onderscheiden vier gradiënten waarin de ecoprofielen werden ondergebracht:

1. dieren van akkers en graslanden in open tot halfopen landschappen;
2. dieren in de gradiënt van grasland-heide-bos;
3. dieren van open water en moeras in open tot halfopen landschappen;
4. dieren van stromend water in open tot gesloten valleilandschappen.

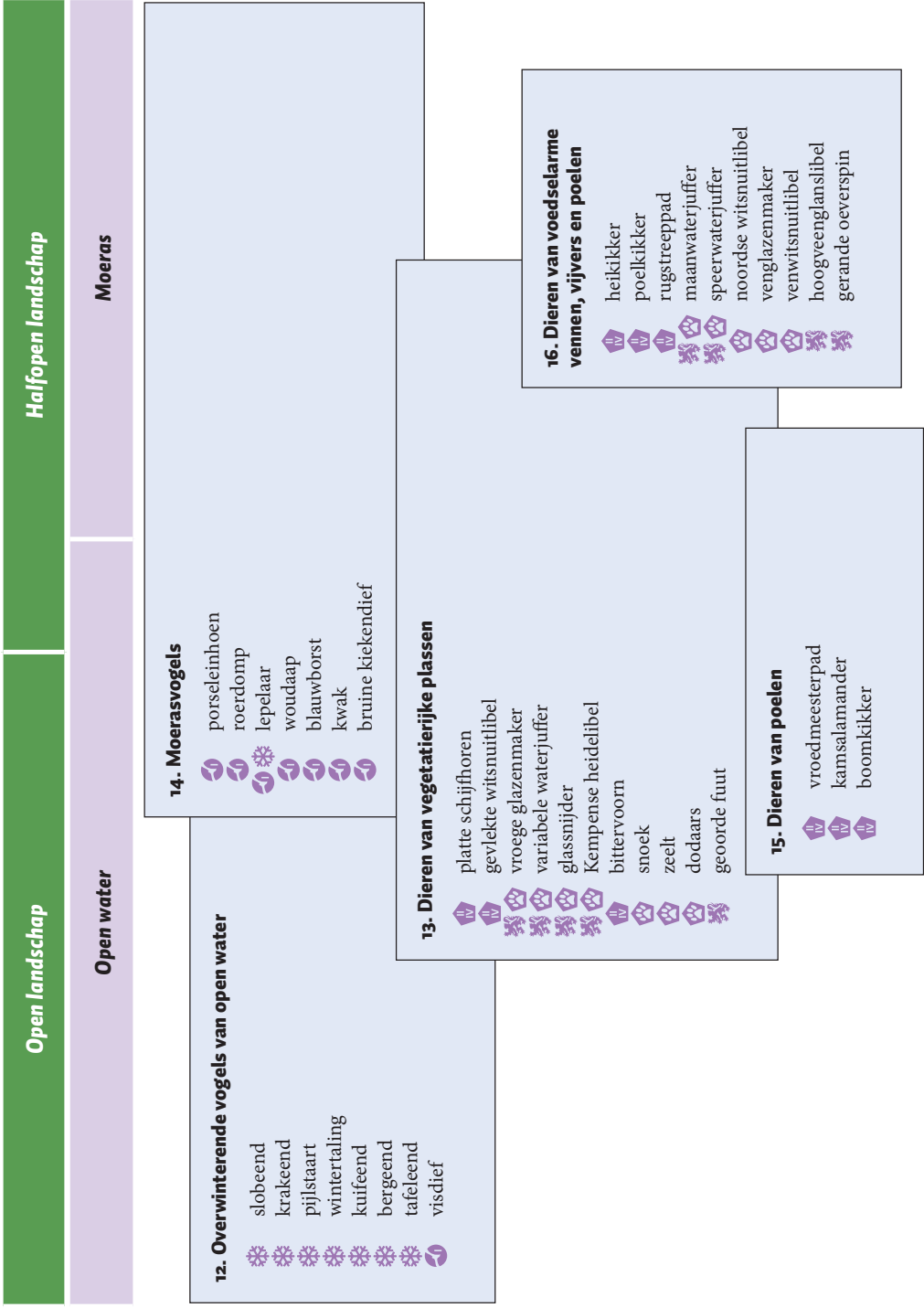
1. Dieren van akkers en graslanden in open tot halfopen landschappen

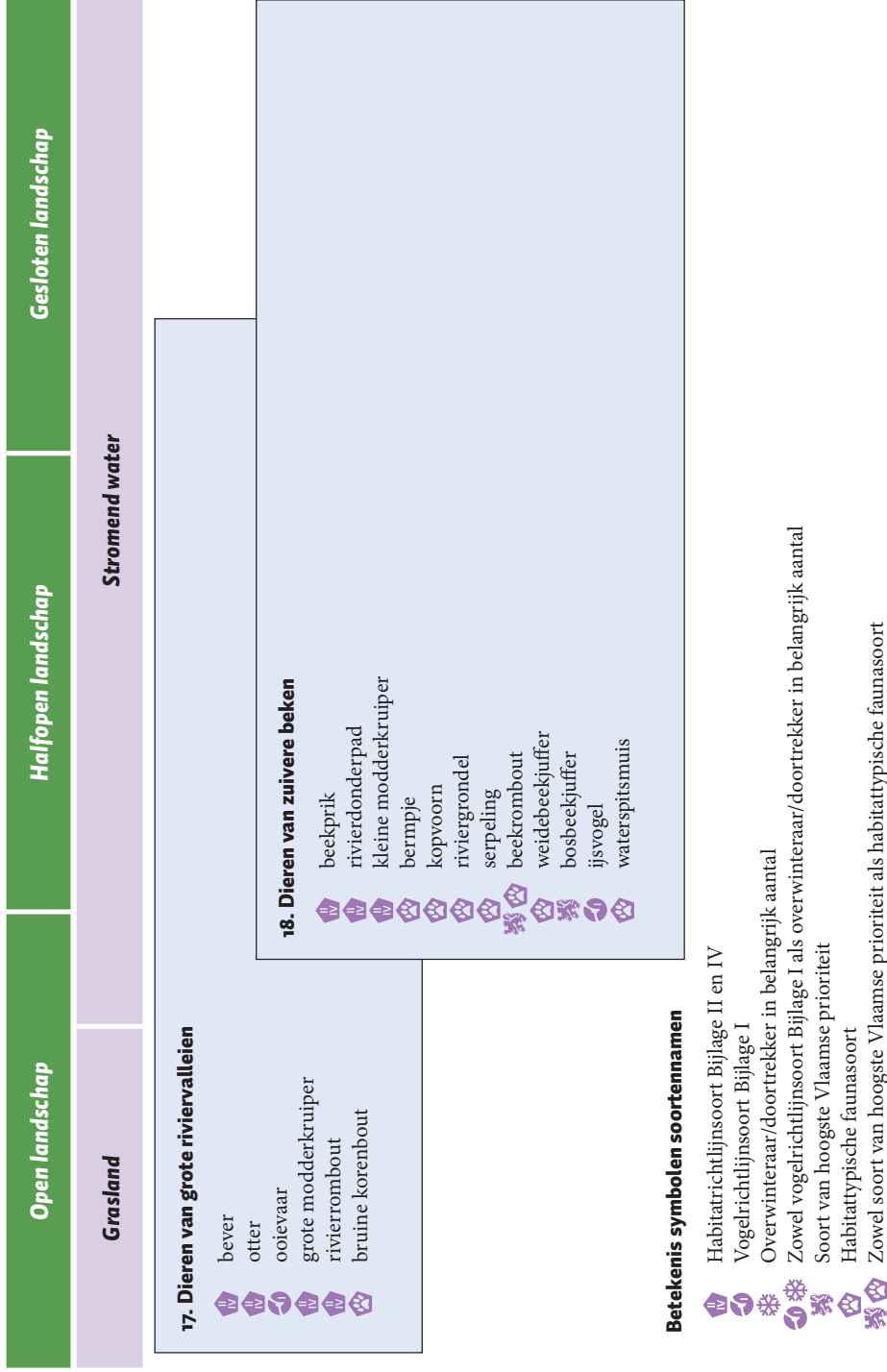
2. Dieren in de gradiënt van grasland–heide–bos

3. Dieren van open water en moeras in open tot halfopen landschappen

4. Dieren van stromend water in open tot gesloten valleilandschappen

Figuur II.1 schematische voorstelling van de ecoprofielen in ecologische gradiënten (openheid landschap en vegetatiesuccessie)

DE HABITAT ALS UITGANGSPUNT IN DIT BOEK

Uit de vorige paragrafen blijkt dat het beheer van soorten vaak een complexe zaak is, waarvoor veel gespecialiseerde kennis en ervaring nodig is. Het soortbeschermingsplan van de bruine eikenpage is bijvoorbeeld een lijvig document van bijna tweehonderd pagina's, gestoffeerd met talrijke kaarten met verspreidingsdata, inschattingen van de kansrijkdom, beheer- en inrichtingsmaatregelen, potentiële migratieroutes en dergelijke. Individuele beheerders kunnen in het beste geval efficiënt ingeschakeld worden in een dergelijk geïntegreerd soortbeschermingsprogramma.

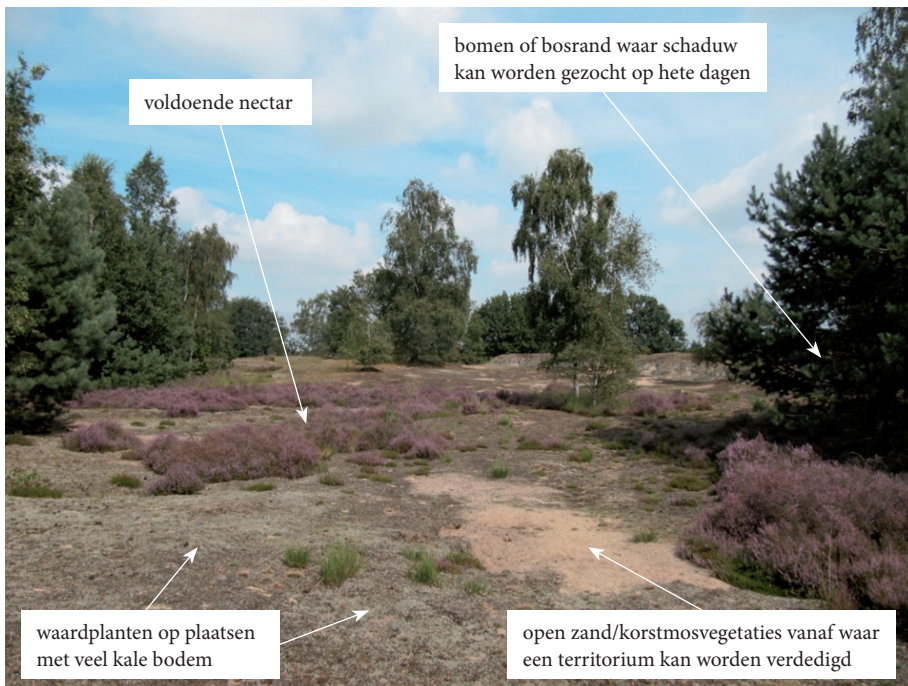
Vaak zal dat echter (nog) niet het geval zijn. In dit boek wordt een sterke link gelegd tussen de kwaliteiten van de habitat van een soort en het beheer dat die kwaliteiten herstelt, behoudt of versterkt. De habitat van een soort is het uitgangspunt van dit handboek. Hier kan verwarring optreden met de terminologie die gebruikt werd in de Europese Habitatrichtlijn. Europese habitats zijn in die richtlijn welomlijnde vegetatietypen met een kenmerkende combinatie van plantensoorten. Dat was ook het uitgangspunt van Deel I: Habitats van dit handboek, waarin we de vele en gedetailleerde types wel groepeerden in voor het beheer geschiktere habitatgroepen. De Europese habitats hebben daarenboven ook nog een sterke beleids- en zelfs juridische connotatie. Het zijn vegetatietypes die de lidstaten van de EU verplicht moeten aanduiden op een kaart en moeten beschermen.

Met de habitat van een soort wordt iets helemaal anders bedoeld. De habitat van een soort wordt gevormd door specifieke ruimtelijke combinaties van bepaalde ecologische hulpbronnen en milieuomstandigheden.

Dat kan goed geïllustreerd worden voor bijvoorbeeld een vlinder. Zijn ecologische hulpbronnen zijn vooral waardplanten voor het leggen van eitjes en als voedsel van de rupsen; geschikte nectarplanten met nectar als voedsel voor volwassen vlinders; structuren in de vegetatie die van belang zijn bij de voorplanting (ontmoetingsplaats, verdediging van een territorium) en voor het microklimaat (opwarmen om actief te kunnen worden, beschutting tegen kou en regen, slaappleats).

De heivlinder komt in Vlaanderen onder andere in de droge heide voor. Als waardplanten worden daar verschillende grassen zoals fijn schapengras, rood zwenkgras, struisgrassoorten, bochtige smele en vroege haver gebruikt, die in korte of snel opwarmende locaties (ijle vegetaties met open zand) groeien. De rupsen overwinteren echter in een graspol en verpoppen net onder de grond. Voor zijn voeding gebruikt de vlinder nectarplanten zoals struikhei, bramen en akkerdistel. Boomstammen of open zandplekken worden gebruikt om te zonnen of om het territorium te verdedigen. Schaduwplekken bij bosranden of verspreide bomen worden gebruikt om beschutting te zoeken tegen de hitte. De habitat van de heivlinder is dus niet

dezelfde als de ecotoop 'cg' (droge heide van de Biologische Waarderingskaart) of 'Habitatype 4030' (Europese droge heide van de Europese Habitatrictlijn), waar niet noodzakelijk bomen groeien, stronken liggen of open zandige plekken zijn met waardplanten. De habitat is ook niet gelijk aan de verzameling van waardplanten of aan het vegetatietype waarin de waardplanten voorkomen (schraal grasland), want daar vinden volwassen vlinders geen voedsel of beschutting. De habitat is ook niet de som van biotopen die de heivlinder gebruikt. Die som zou dan bijvoorbeeld zijn: droge heide met struikheide + zandige plek + bosrand + schraal grasland + bloemrijke ruigte. Heivlinders gebruiken er immers specifieke delen van en ruimtelijke overgangen tussen die biotopen. Die verschillende delen moeten in een geschikte ruimtelijke configuratie en niet te ver van elkaar voorkomen, zodat ze bereikbaar zijn voor de vlinder. Bovendien moeten ze van een voldoende kwaliteit en samenstelling zijn om in de nodige hulpbronnen voor de vlinder te voorzien (waardplanten, nectar ...). Die benadering, die de nodige specifieke kennis vereist, laat toe om gericht beheer te kunnen voeren in functie van de noden van een soort. Als de habitat op basis van een dergelijk geheel aan specifieke ruimtelijke combinaties van bepaalde ecologische hulpbronnen en milieuomstandigheden wordt beschreven, wordt vaak de term 'functioneel habitat' gebruikt. Voor een dier zoals de heivlinder is dat concept

De habitat van de heivlinder als de som van hulpbronnen (nectar, waardplanten) en milieu-omstandigheden (warmte, schaduw, beschutting, uitkijkpost).

Soorten en ecoprofielen

goed te vatten en te gebruiken bij het beheer. Voor een vogel zoals de kwartelkoning maken de kwaliteiten en hulpbronnen van zijn overwinteringsgebieden in Afrika en de route ernaartoe ook deel uit van zijn functionele habitat. Daar hebben beheerders veel minder vat op.

In dit boek wordt de term ‘functioneel habitat’ verder niet veel gebruikt, maar wordt het principe ervan wel steeds gebruikt om de kwaliteiten en het beheer van habitats te linken aan hulpbronnen en milieuomstandigheden.

AAN DE SLAG?

Dit handboek biedt een overzicht aan maatregelen die men kan nemen om een soortgericht beheer toe te passen. Het is geen receptenboek dat nauwgezet uitgevoerd kan worden. Het boek probeert inzicht te geven in de relatie van soorten met hun omgeving, de eisen die soorten stellen aan die omgeving en de mogelijke impact van het beheer hierop.

Beheerders moeten aan de hand van dit boek geïnteresseerd en gemotiveerd raken voor natuurbeheer in functie van diersoorten en ze moeten hun eigen rol en bijdrage daaraan kunnen inschatten. Daarna komt het erop aan om partners te zoeken die steunen met raad en daad. Die partners zijn te vinden bij de Vlaamse overheid (het Agentschap voor Natuur en Bos, de Vlaamse Landmaatschappij, het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek ...) en particuliere natuurverenigingen. Zij kunnen advies geven dat op maat gesneden is van de situatie in het veld. Ze kunnen bijstaan met mankracht, materiële en financiële hulp. Alleen samenwerking kan tot succes leiden en hopelijk brengt dit boek mensen en ideeën samen om aan de slag te gaan in de natuur.